

Taluskriisin globaalit ratkaisut

– mitä Suomen tulee tehdä?

Taluskriisi vaikuttaa kipeimmin köyhimpien maiden ja ihmisten arkeen. Esimerkiksi yhä useampi lapsi menehtyy ennen 1-vuotissyntymäpäiviään ja nälkäongelma pahenee.

Noin sadan kehitysmaan yhteenlaskettu rahoitusvaje voi pahimmassa tapauksessa kohota jopa 700 miljardiin dollariin. Taluskriisi onkin ajamassa kehitysmaat yhä pahenevaan velkakierteeseen.

Huhtikuun 2009 alussa järjestettävän G20-kokouksen lähtökohta on ongelmallinen, sillä kehitysmaiden näkökulma ei ole näkynyt kokouksen valmisteluissa. Päätöksenteosta on jätetty kokonaan

syrrään maailman 49 köyhimmän maan ryhmä – ja samalla yli 750 miljoonaa ihmistä.

Teollisuusmaista lähteneen taluskriisin tedessä maailmanlaajuista tuhoa köyhien maiden kiinnostus huomioida rikkaiden maiden vaatimuksia heikkenee. Tilanne uhkaa esimerkiksi ilmasto- ja kauppaneuvotteluita.

Maailma tarvitsee vakaata ja läpinäkyvää rahoitusjärjestelmää. Tästä syystä G20-kokouksessa päätettyjen uudistusten käsittelyä on jatkettava YK:ssa ja erityisesti kesäkuun alussa järjestettävässä YK:n taluskriisikokouksessa.

SUOMEN TULEE

- ▶ ajaa laittomiin rahavirtoihin puuttumista ja valuutanvaihtoveroa YK:n taluskriisikokouksessa kesäkuussa
- ▶ pitää aiheita esillä myös yli 50 maan Leading Group on Solidarity Levies to Fund Development -ryhmässä ja liittyä täysjäseneksi sen alaiseen laittomia rahavirtoja käsittelevään työryhmään.
- ▶ ajaa kehitysmaiden kaipaamia ratkaisuja velkaongelmaan sekä kauppa- ja rahoituspolitiikkaan.

Tämän raportin kirjoittamiseen ja toimittamiseen ovat osallistuneet

Matti Ylönen
Tytti Nahi
Pasi Nokelainen
Esa Salminen
Rene Hooker
Toni Sandell

Kepan ajankohtaiskatsaukset 2

ISSN 1797-9412
ISBN 978-952-200-108-5 (pdf)
ISBN 978-952-200-107-8 (nid.)

Taitto: Aapeli Lahtinen

KEHITYSYHTEISTYÖN PALVELUKESKUS
TÖÖLÖNTORINKATU 2 A
00260 HELSINKI, FINLAND

Tel +358-9-584-233
Fax +358-9-584-23-200
kepa@kepa.fi
www.kepa.fi

TUETTU ULKOMINISTERIÖN KEHITYSYHTEISTYÖVAROIN.

Sisällysluettelo

Yhteenveto 3

Miten kriisi näkyy kehitysmaissa? 4

Vientitulojen väheneminen vie velkakriisiin 4

Laatikko: Haitalliset lainaehdot ja kosmeettiset uudistusyritykset 5

Apu ja rahalähetykset supistuvat 6

Taluskriisi tappaa lapsia 6

Laatikko: Kriisin vaikutukset Nicaraguassa ja Mosambikissa 7

Ilmastopu karkaa kauemmas 7

Täsmäratkaisuja talousongelmiin 8

Avoimuutta pääomavirtoihin 8

Valuutanvaihtoverolla vakautta 9

Kaupun ja rahoitusmarkkinoiden säätely kuntoon 10

Yhteenvedo

Talouskriisi vaikuttaa kipeimmin köyhimpien maiden ja ihmisten arkeen. **Ruokakriisin seurauksena maailman köyhimmät maat kohtaavat globaalin taantuman jo valmiiksi hyvin haavoittuvina.** Eniten kärsivät heikoimmassa asemassa olevat ryhmät kuten naiset ja lapset. Esimerkiksi yhä useampi lapsi menehtyy ennen 1-vuotissyntymäpäiviään ja aliravitsemus lisääntyy.

Suomen tulee asettaa selvät tavoitteet talouskriisiin vastaamiseen myös kansainvälisellä tasolla. **Kehitysnäkökulmasta tärkeimmät aloitteet ovat puuttuminen veroparatiiseihin sekä markkinoita säätelevän valuutanvaihtoveron käyttöönotto.** Molemmat toimet auttaisivat vakauttamaan maailmantaloutta ja antaisivat kehitysmaille mahdollisuuden nousta omin avuin köyhyydestä. Tavoitteita tulee ajaa muun muassa YK:n talouskriisikokouksessa sekä uusia rahoituslähteitä pohtivassa ryhmässä.

Maailmanpankki arvioi maaliskuussa 2009, että 98 kehitysmaan yhteenlaskettu rahoitusvaje nousee vähintään 268 miljardiin dollariin ja voi pahimmassa tapauksessa kohota jopa 700 miljardiin.¹ Uhkana erityisesti pidemmällä aikavälillä on kehitysmaiden velkaongelman kärjistyminen.

Kehitysmaiden rajulla ylivelkaantumisella voi olla haitallisia vaikutuksia koko maailmantaloudelle, kun köyhien maiden valuutat heikkenevät ja niiden kyky suojautua valuutakeinottelijoiden hyökkäyksiä vastaan katoaa. Jos tilanteeseen ei puututa ajoissa, luodaan nyt pohjaa seuraavalle rahoitusmarkkinakriisille. Esimerkiksi Aasian talouskriisissä vuonna 1997 hyökkäykset Thaimaan bahtia vastaan johtivat paikallisena alkaneen kriisin leviämiseen nopeasti maasta toiseen. Kriisistä kärsivät lopulta myös Eurooppa ja Yhdysvallat.

Huhtikuun alun **G20-kokouksen lähtökohta on ongelmallinen, sillä kehitysmaiden näkökulma on näkynyt kokouksen valmisteluissa huonosti.** Esimerkiksi EU:n valmistautumisessa kokoukseen kehitysmaiden tarpeet ovat jääneet pääosin sivuraiteelle, poikkeuksena veroparatiisiongelman viimein saama huomio.

¹ Maailmanpankki 2009: "Swimming Against the Tide: How Developing Countries are Coping with the Global Crisis", <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/swimmingagainstthetide-march2009.pdf>

Pienissä klubeissa ei synny kestäviä globaaleja ratkaisuja. Vaikka nousevat siirtymätalousmaat sisältävä G20-ryhmä on parempi kuin G7 tai G8, jätetään päätöksenteosta edelleen kokonaan syrjään maailman 49 köyhimmän maan ryhmä – ja samalla yli 750 miljoonaa ihmistä.²

Teollisuusmaista lähteneen talouskriisin tehdessä maailmanlaajuista tuhoa **köyhien maiden kiinnostus huomioida rikkaiden maiden vaatimuksia heikkenee. Tilanne uhkaa esimerkiksi ilmasto- ja kauppaneuvotteluja.**

Samaan tapaan rahoitusmarkkinoiden uudistaminen vaikeutuu, jos kehitysmaat sivuutetaan. Osa veroparatiiseista sijaitsee köyhissä saarivaltioissa tai muissa kehitysmaissa. Ilman näiden maiden myötävaikutusta on vaikeampi saada aikaan kestäviä ratkaisuja globaalin varjotalouden ongelmiin.

Epäluottamus rikkaiden maiden tarkoitusta kohtaan oli aistittavissa jo ennen kriisiä, kun monet nousevat kehitysmaat pyrkivät vähentämään riippuvuuttaan Euroopan ja Yhdysvaltojen ohjaamista talousjärjestöistä, erityisesti Latalalaisessa Amerikassa. Kriisin ratkaisusta päättäminen G20-ryhmässä ilman avointa ja tasapuolista valmistelua ruokkii luottamuspulaa.

Maailma tarvitsee vakaata ja läpinäkyvää rahoitusjärjestelmää. Tästä syystä G20-kokouksessa päätettyjen **uudistusten käsittelyä on jatkettava YK:ssa ja erityisesti touko-kesäkuun vaihteessa järjestettävässä YK:n talouskriisikokouksessa.** Vain näin voidaan rakentaa aidosti globaalia tukea tarvittaville uudistuksille ja estää uusien riskien kasaantuminen.

Maailmanpankin entisen pääekonomistin Joseph Stiglitzin johtaman YK:n talouskriisiryhmän suositukset toimivat pohjana YK:n kokoukselle. Suosituksissa on monia kunnianhimoisia aloitteita, joiden esittäminen vielä vuosi sitten olisi ollut hyvin epärealistista. Työryhmän ehdotuksiin kuuluvat muun muassa globaalit verot, YK:n aseman vahvistaminen kansainvälisen verotuksen säännöistä päätettäessä sekä kansainvälisten rahoituslaitosten perusteellinen uudistaminen.

² Maailmanpankki 2006: "Measuring progress in developing countries: A statistical perspective", <http://www.unohrrls.org/UserFiles/File/Publications/progress%20in%20LDCs.pdf>

Miten kriisi näkyy kehitysmaissa?

Taluskriisi sisältää kaksi ulottuvuutta: rahoitusmarkkinakriisin sekä sen seurauksena syntyneen talouden taantumana. Taantuma koskettaa kaikkia kehitysmaita, aivan erityisesti vientiriippuvaisia maita, jotka eivät voi korvata ulkomaankaupan tyrehtymistä kotimaisella kysynnällä.

Rahoitusmarkkinakriisi puolestaan iskee pahiten maihin, joissa ulkomaisella rahoituksella ja investoinneilla on merkittävä rooli ja joissa rahoitusmarkkinat on vapautettu nopeasti. Etelä-Afrikka on ääriesimerkki liian nopeasta vapauttamisesta, mutta myös Brasilian tilanne on vaikea.³

Todennäköisesti parhaiten pärjäävät suuret kehitysmaat, jotka kykenevät hankkimaan rahoitusta ja investointeja kotimarkkinoilta, joiden talous ei ole yhden hyödykkeen varassa ja jotka pystyvät suojelemaan talouttaan. Näihin kuuluvat erityisesti Intia ja Kiina.⁴ Nämäkään maat eivät tosin ole immuuneja kriisille, vaikka vielä syksyllä 2008 yleisesti ajateltiin niin.

Kiinan talouden haavoittuvuutta vähentävät myös suuret, yli 2000 miljardin dollarin valuuttavarannot.⁵ Toisessa ääripäässä on Malawi, jonka valuuttavarannot ovat vain 217 miljoonaa dollaria.⁶

Valuuttavarantoja on täytynyt koota osin siksi, että maat pystyisivät suojautumaan valuuttakeinottelua vastaan. Taustalla kummittelevat kokemukset Aasian 1990-luvun lopun taluskriisistä. Belgian, Ranskan ja monen muun maan ajama valuutanvaihtovero vähentäisi tarvetta suurten valuuttavarantojen ylläpitoon keinottelun varalta ja toisi samalla vakautta markkinoille.

3 Actionaid 2009: "Where does it hurt? The impact of the financial crisis on developing countries", http://www.actionaid.org.uk/doc_lib/where_does_it_hurt_final.pdf

4 Actionaid 2009: "Where does it hurt? The impact of the financial crisis on developing countries", http://www.actionaid.org.uk/doc_lib/where_does_it_hurt_final.pdf

5 CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/>

6 CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/>

Vientitulojen väheneminen vie velkakriisiin

YK arvioi tammikuussa 2009, että Saharan eteläpuolisen Afrikan valtioiden vientitulot tulevat tippumaan tämän vuoden aikana 22 prosentilla.⁷ Maakohtaiset vaihtelut ovat suuria: Nigerian vientitulojen arvioidaan tippuvan vuosien 2007 ja 2009 välillä 25 prosenttia, Ugandan 10 prosenttia.⁸ Dramaattisin lasku tapahtuu maissa, jotka ovat voimakkaimmin riippuvaisia viennistä. Suuret muutokset koskevat erityisesti Kaakois-Aasiaa ja Latinalaista Amerikkaa.⁹

Globaali taantuma vähentää investointeja kehitysmaihin. Kansainvälisiä rahavirtoja seuraavan Institute for International Finance -järjestön arvion mukaan yksityiset pääomavirrat kehittyville markkinoille puolittuivat jo viime vuonna 467 miljardiin dollariin.¹⁰

Ruoan maailmanmarkkinahinnat ovat laskeneet, mutta lasku ei ole ainakaan toistaiseksi näkynyt kehitysmaiden köyhien ruokakorin hinnassa. YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestön FAO:n laatima hintaindeksi osoitti maaliskuussa 2009, että kehitysmaissa laskua on tapahtunut vain vähän tai ei ollenkaan.¹¹ Monet kehitysmaat joutuvat siis kohtaamaan taluskriisin jo valmiiksi ruokakriisin ja muiden ongelmien heikentäminä.

Muiden raaka-aineiden hinnat ovat romahdaneet suunnilleen samalle tasolle, jolla ne olivat ennen vuonna 2007 alkanutta rajua nousua. Esimerkiksi öljyn halventuminen lievittää hieman talousahdinkoa maissa, jotka ovat riippuvaisia sen tuonnista.

Toisaalta perushyödykkeiden hintojen pudotus iskee maihin, jotka ovat riippuvaisia hyödykkeiden viennistä. Ahdinkoa syventää monissa kehitysmaissa taloudellisen perustan rakentuminen yhden toimialan kuten öljy- tai kaivosteollisuuden varaan. Esimerkiksi Sambian kaivoksilta

7 YK 2009: *World Economic Situation and Prospects 2009*, <http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2009files/wesp2009.pdf>

8 Actionaid 2009: "Where does it hurt? The impact of the financial crisis on developing countries", http://www.actionaid.org.uk/doc_lib/where_does_it_hurt_final.pdf

9 IMF 2009: "Advanced Economies to Contract Sharply in 09, Upturn Next Year-IMF", *IMF Survey Online*, 19.3.2009, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2009/NE-W031909A.htm>

10 Institute for International Finance 2009: "Capital Flows to Emerging Market Economies", 27. tammikuuta 2009, <http://www.iif.com/download.php?id=+130eNm7tXk=>

11 Kefa 2009: "Ruoan hinta pysyy kehitysmaissa korkeana", 20.3.2009

on joutunut työttömäksi jo 10 000 työntekijää ja tuhansia alihankkijoita, koska kuparin hinta on pudonnut 60 prosenttia.¹²

Pienenevät vientitulot johtavat rahoitusvajeeseen, jota paikataan velalla. Ongelmana kuitenkin on lainansaannin kallistuminen ja osin myös vaikeutuminen. Suomikin joutuu maksamaan korkeampaa hintaa ulkomaisesta rahoituksesta, mutta kehitysmaiden tilanne on vielä huomattavasti tukalampi. Yhteensä maailman rahoitusmarkkinat ovat kevääseen 2009 mennessä pienentyneet jo 50 tuhannella miljardilla (eli biljoonalla) dollarilla.¹³

Tilannetta vaikeuttavat rahoituksen kana-voittuminen erityisesti vähäriskisiin sijoituskohteisiin sekä teollisuusmaiden tarve rahoittaa omia elvytyspakettejaan velkarahalla. Monen kehitysmaan ainoaksi vaihtoehdoksi jää rahoituksen pyytäminen kansainvälisiltä rahoituslaitoksilta Maailmanpankilta tai Kansainväliseltä valuuttarahastolta IMF:ltä.

Maailmanpankki on luokitellut 43 maata erityisen haavoittuviksi talouskriisissä. Näistä maista 38 olisi tarvinnut velkahelpotuksia edes kansalaisten perustarpeiden tyydyttämiseksi jo ennen kriisiä. Esimerkiksi Sambian velan suhde vientituloihin voi saavuttaa kuparin hinnan tippumisen vuoksi kohta 300 prosenttia. Tämä on kaksinkertainen korkeampi kuin taso, jota Maailmanpankki pitää kestäväksi maan taloudelle. Sambia kävi jo kerran läpi velkahelpotusohjelman.

Tärkeä talouskriisikokouksista riippumaton ensiaputoimi olisi kasvattaa budjettituen käyttöä kehitysyhteistyössä. Maailmanpankin mukaan kehitysmaiden kyky huolehtia kaikkein köyhimmistä riippuu vahvasti avunantajien budjettituesta, kun maiden vero- ja vientitulot laskevat nopeasti. ”Positiivista on, että lähes 75 prosentilla kehitysmaista on budjettituen kasvattamisen edellyttämää institutionaalista kapasiteettia”, arvioi pankki maaliskuussa 2009.¹⁴ Suomen nykyinen hallitus on vähentänyt budjettituen käyttöä.

¹² *Washington Post* 25.3.2009: ”Zambia’s Copperbelt Reels from Global Crisis”

¹³ Loser, Claudio M. 2009: ”Global Financial Turmoil and Emerging Market Economies: Major Contagion and a Shocking Loss of Wealth, Emerging Markets Forum, <http://www.emergingmarketsforum.org/papers/pdf/2009%20EMF%20LatAm%20Loser%20Financial%20Turmoil.pdf>

¹⁴ Maailmanpankki 2009: ”Swimming Against the Tide: How Developing Countries are Coping with the Global Crisis”, <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/swimmingagainstthetide-march2009.pdf>

Haitalliset lainaehdot ja kosmeettiset uudistusyrietykset

Kansainvälisten rahoituslaitosten lainaehdot ja päätöksentekorakenteita tulisi uudistaa merkittävästi osana talouskriisiin vastaamista. Uudistamistarvetta lisää se, että erityisesti IMF on tehnyt ”comebackin” kriisin myötä.

Rahoituslaitosten lainojen mukana tulee kehitysmaiden talouspolitiikkaa rajaavia ehtoja. Osa niistä on todettu haitallisiksi jopa Kansainvälisen valuuttarahasto IMF:n sisäisen tutkimusyksikön omissa arvioissa.¹⁵ Ehdossa voidaan edellyttää esimerkiksi rahoitusmarkkinoiden vapauttamista ja nopeita yksityistämisiä.

IMF:n omissa arvioissa on todettu, että ”suurin osa empiirisestä tutkimuksesta ei ole löytänyt pitävää todistusaineistoa pääomamarkkinoiden vapauttamisen tuoman talouskasvun tueksi”.¹⁶ Valuuttarahasto päättikin 24.3. vähentää talouspolitiikan sanelua, mutta ei luopunut ehdoista kokonaan.

IMF:n ja Maailmanpankin päätöksentekorakenne pohjautuu toisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen ja on kehitysmaiden kannalta epäoikeudenmukainen. Tähänastiset uudistukset päätöksentekojärjestelmiin ovat jääneet kosmeettisiksi. Osa G20-maista, kuten Kiina, Intia, Meksiko ja Brasilia, ovat ajaneet uudistusten nopeuttamista.¹⁷

Rahoituslaitoksilla on keskeinen rooli myös kehitysmaiden velkaongelmassa. Tärkein työkalu velkaongelmaan puuttumiseksi olisi puolueeton kansainvälinen velkasovittelumekanismi. Sen avulla voitaisiin käsitellä puolueettomasti velkojen oikeutusta ja vaatia mitätöintiä veloille, jotka on myönnetty esimerkiksi lainanantajamaan oman vientiteollisuuden tukemiseen tai diktaattoreille. Nykyisin IMF ja Maailmanpankki toimivat samaan aikaan sekä velkojina että sovittelijoina.

Keväällä 2009 näyttää siltä, että rahoituslaitosten päätöksentekojärjestelmien uudistamista tullaan jatkamaan varsin maltillisesti. Harvoilta valtioilta löytyy poliittista tahtoa puuttua kärkejymässä olevaan velkaongelmaan.

¹⁵ IMF Independent Evaluation Office 2007: ”An IEO Evaluation of Structural Conditionality in IMF-Supported Programs”, http://www.ieo-imf.org/eval/complete/eval_01032008.html

¹⁶ IMF 2006: ”Financial globalisation: a reappraisal”, Kose, Prasad, Rogoff and Wei, IMF working paper WP/06/189, 2006

¹⁷ *Financial Times* 2009: ”Lack of funds hits IMF in east Europe”, 23.2.2009

Kehitysapu ja rahalähetykset supistuvat

Talouskriisin vaikutuksia kehitysyhteistyömäärärahoihin ei ole vielä kunnolla nähty, mutta lähtökohdat ovat huonot. Monet maat olivat jääneet jälkeen sitoumuksistaan nostaa kehitysyhteistyömäärärahaan jo ennen kriisin puhkeamista. Euroopassa ainakin Irlanti, Italia ja Latvia ovat äskettäin ilmoittaneet vähentävänsä määrärahoja.

Monissa kehitysmaissa siirtolaisten rahalähetykset ovat olleet kehitysyhteistyötä tärkeämpi tulonlähde, ja niiden kokonaismäärä on ollut jopa kaksi kertaa suurempi kuin yhteenlaskettu kehitysapu.¹⁸ Siirtolaisten rahalähetysten pieneneminen on jo iskenyt Saharan eteläpuoliseen Afrikkaan, jossa niiden määrä on laskenut ensimmäisen kerran vuoden 1995 jälkeen.¹⁹ Tänä vuonna ilmiö voimistuu Maailmanpankin mukaan erityisesti Kaakkois-Aasiassa.²⁰

Siirtolaisten rahavirroilla on aiemmin ollut elvyttävä vaikutus. Ulkomailla asuvat sukulaiset ja ystävät ovat kasvattaneet rahalähetyksiä, kun heidän kotimaansa on ajautunut talouskriisiin. Mekanismi ei enää toimi, koska taantuma on nyt globaali. Taantuma rikkaissa maissa rokotaa helposti epätyöllisissä työsuhteissa olevia siirtolaisia, jotka irtisanotaan usein ensimmäisinä eikä heillä enää ole rahaa lähetettäväksi kotiin.

Talouskriisi tappaa lapsia

Kansainvälinen työjärjestö ILO ennustaa, että vuoden 2009 lopussa 40–50 prosenttia maailman ihmisistä ”elää” alle kahdella dollarilla päivässä eli köyhyysrajan alapuolella. Työttömien määrä kasvaa globaalisti 51 miljoonalla 230 miljoonaan vuoden loppuun mennessä.²¹

Työttömyys ja muut kriisin lieveilmiöt sysäävät köyhyyteen erityisesti kaikista haavoittuvim-

piä ryhmiä. YK:n kauppaja kehityskonferenssi UNCTADin pääsihteeri Supachai Panitchpakdi arvioi maaliskuussa, että **miesvaltaisilta rahoitus- vakuutus- ja rakennusaloilta alkanut kriisi leviää nyt naisvaltaisille aloille**. Irtisanomiset kohdistuvat huonoimmin palkattuihin ja lyhytkestoissa työsuhteissa oleviin työntekijöihin, joista suuri osa on naisia.²²

Naisten lisäksi kärsivät lapset. Maailmanpankin Afrikka-osaston pääekonomisti Shanta Devarajanin arvioi aiempien taantumien kokemusten perusteella, että nykyinen **kriisi johtaa lapsikuolleisuuden kasvuun: vuodessa 700 000 lasta enemmän kuolee ennen 1-vuotissyntymäpäiviään**.²³

Naisten, lasten, vammaisten ja alkuperäisväestöjen aseman parantaminen on valittu Suomen kehityspolitiikan läpileikkaavaksi teemaksi. Linjauksen toteuttaminen myös käytännössä olisi erittäin ajankohtaista. Vastaavasti aktiivinen ratkaisujen ajaminen talouskriisiin parantaisi ryhmien asemaa.

Maailmanpankki suosittaa, että kehitysyhteistyötä tulee kriisin seurauksena suunnata erityisesti kaikkein köyhimmistä huolehtimiseen. Tärkeimmät työkalut tähän ovat pankin mukaan sosiaalialan hankkeiden lisääminen, sosiaalisten turvaverkkojen laajentaminen sekä talouskasvulle tärkeästä infrastruktuurista huolehtiminen.²⁴

¹⁸ Maailmanpankki 2008: "Migration and Remittances at the glance", <http://go.worldbank.org/1KDRoZLEXo>

¹⁹ IRIN News 2008: "WEST AFRICA: Remittances set to fall in 2009", <http://www.alertnet.org/thenews/newsdesk/IRIN/ob618efcfe44624dof642a2a3a2bbfe.htm>

²⁰ Maailmanpankki 2009: "Swimming Against the Tide: How Developing Countries are Coping with the Global Crisis", <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/swimmingagainstthetide-march2009.pdf>

²¹ ILO 2009: "The financial and economic crisis: A Decent Work response", 11.3.2009, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_103580.pdf

²² UNCTAD 2009: "As trade declines from widening Global Crisis, meeting considers effects on Women's jobs, empowerment", <http://www.unctad.org/Templates/webflyer.asp?docid=11168&intItemID=1634&lang=1>, 10.3.2009

²³ Devarajan, Shanta 2009: "A sub-prime crisis in the U.S. and infant deaths in Africa", <http://african.worldbank.org/a-sub-prime-crisis-in-the-us-and-infant-deaths-in-africa>, 12.2.2009

²⁴ Maailmanpankki 2009: "Swimming Against the Tide: How Developing Countries are Coping with the Global Crisis", <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/swimmingagainstthetide-march2009.pdf>

Kriisin vaikutukset Nicaraguassa ja Mosambikissa

Taluskriisi näkyy jo Nicaraguassa ja Mosambikissa, kahdessa Suomen kehitysyhteistyön pääkumppanimaassa. Erityisesti Nicaraguaan taantuma iskee kovaa.

Nicaraguan vientiteollisuus on jo joutunut kriisiin kouriin. Toisaalta maa on varautunut kohtaamaan kriisin seuraukset aiempaa paremmin muun muassa kauppataseen alijäämän pienentymisen ja valuuttavarantojen avulla.

Nicaraguan ulkomaankauppa supistui 27,2 prosenttia tammikuun 2008 ja 2009 välillä. Viennin tyrehtymisestä kärsivät erityisesti hummereiden, kahvin, sokerin ja karjan tuotanto. Maan talous perustuu yksinomaan vientiin ja vain muutamiin tuotteisiin – sisämarkkinat ovat lähes olemattomat.

Kriisi näkyy myös tekstiili- ja kokoonpanoteollisuudessa, joiden vapaatuotantoalueilla työskentelee yli 70 000 työntekijää. Alueen suurin asiakas, yhdysvaltalainen Wal-Mart, on jo pienentänyt tilauksia. Paikallisista yrityksistä 43 prosenttia arvioi voivansa joutua turvautumaan työvoiman vähentämiseen tämän vuoden aikana.

Nicaraguan hallitus aikoo vastata kriisiin panostamalla muun muassa julkisiin investointeihin, sekä yksityisten investointien ja työllisyyden tukemiseen. Myös kansainväliset rahoituslaitokset, kuten Central American Bank for Economic Integration, lisäävät kriisin seurauksena voimakkaasti lainoitustaan.

Mosambikille IMF ennustaa talouskasvun hiipumista vuosina 2009 ja 2010, mutta pudotus ei tule olemaan yhtä dramaattinen kuin joissain muissa kehitysmaissa. Maan presidentti Luisa Diago arvioi lokakuussa 2008 kriisin vaikuttavan Mosambikiin vain minimaalisesti, mutta ilmapiiri on puolessa vuodessa kääntynyt pessimistisemmäksi.

Molempien maiden tulevaisuus riippuu vahvasti avunantajista. Mosambikin budjetista yli 50 prosenttia on kehitysapua. Nicaraguan julkisista investoinneista avulla rahoitetaan 75 prosenttia.

LÄHDE: RENE HOOKER JA TONI SANDELL / KEPA NICARAGUA, ESA SALMINEN / KEPA MOSAMBIK

Ilmastopu karkaa kauemmas

Vuosi 2009 huipentuu Kööpenhaminassa joulukuussa järjestettävään YK:n ilmastohuippukokoukseen, jossa pitäisi päättää Kioton sopimusta kattavammasta uudesta sopimuksesta.

Ilmasto- ja taluskriisien ratkaisut kytkeytyvät vahvasti toisiinsa. Usean Euroopan maan johtajat ovat jo ehdottaneet, että ilmastotavoitteita löyhennettäisiin finanssikriisin vuoksi. Reaktio on epälooginen. Nicholas Sternin raportin jälkeen on yleisesti tunnustettu, että toimitusmuutos ilmastonmuutoksen edessä tulee paljon kalliimmaksi kuin muutoksen aktiivinen torjunta.²⁵ Finanssikriisi ei ole muuttanut tätä faktaa.

Ilmastopolitiikan höllentyminen vahingoittaisi erityisesti kehitysmaita. Tropiikissa ilmastonmuutos vaikeuttaa ravinnontuotantoa, vähentää makean veden riittävyyttä sekä lisää tartuntatautien leviämistä.²⁶ Köyhillä valtioilla ja yhteisöillä on vähän resursseja sopeutua näihin muutoksiin.

Jos hiilidioksidipitoisuudet kaksinkertaistuvat, voi nälänhätä IPCC:n mukaan koskettaa 60-350 miljoonaa ihmistä enemmän kuin nykyään. Aliravittuja on maailmassa uusimpien lukujen mukaan jo 967 miljoonaa.²⁷

Ilmastonmuutoksen torjuntaa käsitellään tänä vuonna ennen kaikkea heinäkuun G8-kokouksessa ja joulukuussa YK-huippukokouksessa Kööpenhaminassa. Kehitysmaiden saaminen mukaan ilmastotalkoisiin edellyttää molemminpuolista luottamusta, jonka ensimmäinen testi on tapa, jolla taluskriisin ratkaisusta päätetään.

25 Stern, Nicolas (2007): "The Economics of Climate Change: The Stern Review" http://www.hm-treasury.gov.uk/sternreview_index.htm

26 Hallitustenvälinen ilmastopaneeli IPCC (2007): neljäs arviointiraportti <http://www.ipcc.ch>

27 FAO (2009) The State of Food Insecurity in the World 2008 <http://www.fao.org/docrep/011/i0291e/i0291e00.htm>

Täsmäratkaisuja talousongelmiin

Suomen hallitusohjelman ja kehityspoliittisen ohjelman puitteissa voidaan ajaa monia kehitysmaille välttämättömiä uudistuksia. Molemmissa ohjelmissa linjataan esimerkiksi, että Suomi tulee olemaan aktiivinen uusista rahoituslähteistä käytävässä keskustelussa. Aktivoitumisen aika on nyt.

Avoimuutta pääomavirtoihin

Maa-ilmantalous läpinäkyvyyttä tulee parantaa niin, että kansainvälisiä rahavirtoja voidaan seurata. Taluskriisi havahdutti maailman johtajat huomaamaan ongelman, kun ilmeni, että moni länsimainen kriisipankki oli piilottanut riskisijoituksiaan veroparatiiseihin. Aihe onkin G20-kokouksen asialistalla ja ongelman ratkaiseminen on maailman maiden enemmistön etu.

Läpinäkyvyyden puute on mahdollistanut myös kehitysmaista lähtevät laittomat rahavirrat. **Ne ovat kasvaneet vuosina 2002–2006 merkittävästi, keskimäärin 18,2 prosentin vuosivauhdilla.**²⁸ Kyse on varoista, jotka on joko ansaittu, siirretty tai käytetty jonkun maan lakien vastaisesti.

Noin kaksi kolmasosaa näistä rahavirroista koostuu monikansallisten yritysten veronkierrosta ja hieman alle kolmannes järjestäytyneestä rikollisuudesta. Kehitysmaiden hallinnon korruptiosta puhutaan eniten, mutta sen osuus kokonaisuudesta on vain muutamia prosentteja.

Kehitysyhteistyöjärjestö ChristianAid arvioi vuonna 2008, että kehitysmaiden veromenetykset yritysten veronkierrosta ovat 160 miljardia dollaria vuodessa.²⁹ Oxfam-järjestö laski puolestaan maaliskuussa 2009, että yksityishenkilöiden veroparatiisisijoitukset aiheuttavat kehitysmaille vuosittain 64–124 miljardin dollarin veromenetykset.³⁰ Kaiken kaikkiaan kehi-

tysmaista siirtyy joka vuosi arviolta 850–1000 miljardia dollaria laittomasti länsimaihin ja veroparatiiseihin³¹. Vertailun vuoksi: OECD-maiden kehitysyhteistyömäärärahat olivat vuonna 2008 hieman yli 100 miljardia dollaria.³²

Ongelmaan puuttuminen on köyhyyden vähentämisen kannalta ajankohtaisempaa kuin koskaan aikaisemmin, koska vientitulot, siirtotyöläisten rahalähetykset, ulkomaiset investoinnit ja kehitysapu supistuvat samaan aikaan rajusti. Pääomapaon hillitseminen auttaisi kehitysmaita keräämään itse hyvinvointinsa parantamiseen tarvittavat verotulot ja luomaan yksityissektorin kehittymisen vaatimat olosuhteet.

Laittomaan pääomapakoon ja veroparatiiseihin voidaan puuttua useammalla tavalla. G20-kokouksen alla päähuomio on ollut veroparatiisien mustan listan päivittämisessä ja laajentamisessa. Musta lista voi toimia, jos se kattaa kaikki korkeaa pankkisalaisuutta tarjoavat valtiot ja jos siihen yhdistetään riittävät sanktiot, mukaan lukien haittaverotus pankkisalaisuusmaille ja niiden käyttäjille.

Tärkeä askel eteenpäin olisi aiheeseen liittyvän tutkimuksen teettäminen ja rahoittaminen. Tähän asti laittoman pääomapaon tutkiminen on jäänyt pääosin ajatushautomoiden ja kehitysjärjestöjen vastuulle. Suomen tulee liittyä aiheesta käsittelevään työryhmään yli 50 maan *Leading Group on Solidarity Levies to Fund Development* -ryhmässä ja rahoittaa ryhmän tutkimusta aiheesta.

Maailmanpankki ja IMF eivät ole reagoineet jatkuvasti kasvavaan ongelmaan ennen kuin aivan viime aikoina. Norja tilasi ja rahoitti vuonna 2007 Maailmanpankilta tutkimuksen kehitysmaista lähtevästä laittomasta pääomapaosta. Maailmanpankki ilmoitti viimein maaliskuun puolellesvälissä 2009 ryhtyvänsä työhön. Tämä on hyvä alku ongelmaan puuttumiseksi, mutta ei yksin riitä.

Kansainvälistä yhteistyötä ja kehitysmaiden osallistumista voidaan lisätä vahvistamalla YK:n verokomitean asemaa. Tällä hetkellä veroasioista päätetään ensisijaisesti rikkaiden maiden OECD:ssä. Aihe oli yksi keskeisimmistä kiistakysymyksistä YK:n kehitysrahoitushuip-

²⁸ Global Financial Integrity 2009: "Illicit financial flows from developing countries: 2002-2006", <http://www.gfip.org/storage/gfip/executive%20-%20of%20final%20version%201-5-09.pdf>

²⁹ ChristianAid 2008: "Death and taxes: The true toll of tax dodging", <http://www.christianaid.org.uk/images/deat-handtaxes.pdf>

³⁰ Oxfam 2009: "Tax haven crackdown could deliver \$120bn

a year to fight poverty", <http://www.oxfam.org/pressroom/pressrelease/2009-03-13/tax-haven-could-deliver-120bn-year-fight-poverty>, 13.3.2009

³¹ Global Financial Integrity 2009: "Illicit financial flows from developing countries: 2002-2006", <http://www.gfip.org/storage/gfip/executive%20-%20of%20final%20version%201-5-09.pdf>

³² OECD 2008: "Aid targets slipping out of reach?" <http://www.oecd.org/dataoecd/47/25/41724314.pdf>

pukokouksessa Dohassa joulukuussa 2008. Tuoloin sovittiin asian selvittämisestä. Suomen tulee ajaa aloitetta aktiivisesti eteenpäin.

Lisäksi tarvittaisiin nykyistä avoimemmat kirjanpitosäännöt suuryrityksille. Maakohtainen kirjanpito paljastaisi yritysten tulot ja menot kussakin tytäryhtiössä, kun tällä hetkellä rahavirrat raportoidaan vain koko konsernin tasolla tai alueellisesti.

Nykyiset kirjanpitosäännöt ovat antaneet yrityksille mahdollisuuden kirjata kulujaan taaseiden ulkopuolelle veroparatiisiyhtiöihin. Piiloon jäävät liiketoimet voivat johtaa esimerkiksi isoihin, yllättäviin konkursseihin. Kehitysmaille ongelma näkyy laittoman pääomapaon viemänä verotuloina. Kehitysmaiden ääni täytyy saada kuulumaan kansainvälisistä kirjanpitosäännöistä päätettäessä.

Tällä hetkellä kirjanpitosääntöjä suunnittelee USA:n Delawaren veroparatiisiosavaltioon yhtiöksi rekisteröity International Accounting Standards Board -järjestö. Sen omistaa maailman neljä suurinta tilintarkastusyhtiötä. Päätäntävaltaa kirjanpidon säännöistä sopimisessa ja kansainvälisissä veroasioissa tulee siirtää YK-järjestelmälle ja sen verokomitealle.

Taluskriisi on ajanut monia veroparatiiseja tekemään verosopimuksia muiden maiden kanssa tietojen vaihdosta rikostapauksissa. Verosopimukset eivät kuitenkaan ratkaise ongelmaa, sillä niiden käyttöön tarvitaan vahva epäily jo tapahtuneesta rikoksesta. Pidemmällä aikavälillä ratkaisu olisi sijoituksia koskevan automaattisen tiedonvaihdon kehittäminen ja laajentaminen eri valtioiden välillä.

Vakautta valuutanvaihtoverolla

”Vaikeasta tilanteesta ei voida selvitä kuluneilla ratkaisuilla, vaan tarvitaan uutta ajattelua. Monia innovatiivisia ratkaisuja on tarjolla, kuten valuutanvaihtovero”

– YK:n kauppaja- ja kehitysjärjestö UNCTAD:n lehdistötiedote 7.3.2009

Kehitysmaat joutuvat tällä hetkellä pitämään valtavia valuuttavarantoja voidakseen suojata omia valuuttojaan keinottelulta. Valtaosin dollarimääräisten varantojen kartuttaminen mahdollisesti osaltaan kriisiä edeltäneen hölläkätisen lainaustoiminnan Yhdysvalloissa. **Markkinoita säätelevällä valuutanvaihtoverolla voitaisiin vakauttaa maailmantaloutta ja vapauttaa osa**

kehitysmaiden valuuttavarannoista tärkeämpään käyttökohteisiin.

Valuutanvaihtoverosta on olemassa monia malleja. Osa malleista keräisi ”vain” rahoitusta kehitysyhteistyöhön, osa pyrkii myös vähentämään markkinoiden toiminnalle ja erityisesti haavoittuville kehitysmaille haitallista lyhytaikaista keinottelua. Taluskriisi on osoittanut, että markkinoita ohjaava valuutanvaihtovero on ajankohtaisempi kuin koskaan. Toisin kuin yleisesti uskotaan, veron ei tarvitse olla maailmanlaajuinen toimiakseen.

Paljon huomiota saanut ekonomisti Paul Berndt Spahnin malli pyrkii vakauttamistavoitteeseen.³³ **Belgiassa on jo säädetty Spahnin malliin pohjautuva laki valuutanvaihtoverosta.** Mallissa päivittäistä valuuttakauppaa verotetaan hyvin pienellä prosentilla, mutta haitallista lyhytaikaista markkinaspekulaatiota verotetaan huomattavasti korkeammin. Näin veron vaikutukset rahoitusmarkkinoiden päivittäiselle toiminnalle jäisivät pieniksi, mutta vähän reaalityönsä hyötyä tuovaa spekulaatiota saatettiin hillittyä tehokkaasti.

Vuonna 2008 valuutanvaihtoverosta esitettiin malli, joka verottaisi tavallisen valuutakaupan lisäksi myös osakekauppaa sekä näihin liittyviä johdannaisia. Paremman suomennoksen puuttuessa mallia voisi kutsua yleiseksi rahoitusmarkkinaveroksi. Vero voitaisiin toteuttaa kahdessa vaiheessa.

Ensimmäisessä vaiheessa sen piiriin otettaisiin virallisten kauppapaikkojen kautta tapahtuva kaupankäynti valuutoilla ja osakkeilla sekä niiden johdannaiskauppa. Toisessa vaiheessa mukaan otettaisiin myös niin sanottu over the counter -kauppa, jota käydään virallisten markkinapaikkojen ulkopuolella.³⁴

Veron toteutuksessa avainasemassa olisivat Frankfurtin ja Lontoon rahoituskeskukset. Käytännössä Frankfurtin ja Lontoon käyttäjäkunta kattaa koko EU:n alueen, ja siksi pelkästään näissä kahdessa maassa EU:n päätöksellä toteutettava vero riittäisi jo yksin hyvin pitkälle.

³³ Spahn, Paul Bernd 2002: ”On the Feasibility of a Tax on Foreign Exchange Transactions”, Saksan kehitysyhteistyöministeriön tilaama raportti, <http://www.wiwi.uni-frankfurt.de/professoren/spahn/tobintax/>

³⁴ Schulmeister, Stephan 2008: ”A General Financial Transaction Tax: Source of Finance and Enhancement of Financial Stability”, <http://www.greens-efa.org/cms/default/dok-bin/231/231075.pdf>

Kaupan ja rahoitusmarkkinoiden säätely kuntoon

Talouskriisi on herättänyt paljon keskustelua kansainvälisen talouden instituutioiden asemasta. **Kansainvälistä rahoitusjärjestelmää valvovat instituutiot ovat epäonnistuneet kriisin tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Kriisi onkin mahdollisuus ajaa läpi merkittäviä uudistuksia näissä järjestöissä.** Kehitysmaat ovat olleet selvästi aliedustettuina IMF:ssä ja kehityspankeissa. Tähänastiset uudistukset ovat jääneet pieniksi.

IMF:n lisäksi maailman rahoitusmarkkinointa säätää suuri joukko erilaisia komiteoita ja järjestöjä, joista iso osa perustuu markkinoiden itsesäätelyyn. Näitä ovat muun muassa Committee on the Global Financial System, Financial Stability Forum, Basle Committee ja Irving Fisher Committee. Rahoitusmarkkinoiden eri osien valvonnasta vastaavien komiteoiden välillä on hyvin vähän koordinaatiota tai valtioiden ohjausta. Koska komiteat perustuvat yleensä yritysten itsesäätelyyn, kehitysmailla ei ole komiteoissa edustusta.

Yritysten ja valtioiden sijoituskelpoisuutta arvioivat kansainväliset luottoluokituslaitokset ovat joutuneet kovan kritiikin kohteeksi. Myös kehitysmaiden lainansaanti riippuu vahvasti luottoluokituslaitosten antamista arvioista. Maailman neljällä suurella luottoluokitusyrityksellä on suuri valta vaikuttaa siihen, kenelle lainaa annetaan – ja millä ehdoilla.

Kauppaneuvotteluissa teollisuusmaat ovat taivutelleet kehitysmaita luottamaan ulkomaankauppaan ja talouden vapauttamiseen hyvinvoinnin lähteenä. Myös Maailmanpankki ja Kansainvälinen valuuttarahasto ovat vaatineet kaupan vapauttamista lainojensa ehtona.

Esimerkiksi Maailmanpankin oma evaluatiotoimisto on kuitenkin todennut pankin olleen liian optimistinen kaupan vapauttamisen hyödyistä ja epäonnistunut kauppapolitiikan köyhyysvaikutusten analysoimisessa.³⁵ **Kauppan vapauttaminen lisää kansainvälisten talous-suhdanteiden vaikutuksia kehitysmaihin.** Kehitysmaiden ja köyhien ihmisten kyky sopeutua kansainvälisiin taantumiin on kuitenkin lähes olematon.

On siis aika uudistaa kansainvälistä kauppapolitiikkaa. Kehitysmailla tulee antaa aikaa kehittää kilpailukykyään ja sosiaalisia turvaverkojaan ennen kaupan vapauttamista.

SUOMEN TULEE

- ▶ ajaa laittomiin rahavirtoihin puuttumista ja valuutanvaihtoveroa YK:n talouskriisikoukussa kesäkuussa
- ▶ pitää aiheita esillä myös yli 50 maan Leading Group on Solidarity Levies to Fund Development -ryhmässä ja liittyä täysjäseneksi sen alaiseen laittomia rahavirtoja käsittelevään työryhmään.
- ▶ ajaa kehitysmaiden kaipaamia ratkaisuja velkaongelmaan sekä kauppaja- ja rahoituspolitiikkaan.

³⁵ Maailmanpankin evaluointiryhmä 2006: "Assessing World Bank support for trade, 1987–2004", <http://go.worldbank.org/7QIO54WU00>

Talouskriisin globaalit ratkaisut

- mitä Suomi voi tehdä?

Ajankohtaiskatsauksessa esitellään rahoitusmarkkinakriisin ja sitä seuranneen globaalin taantuman vaikutuksia kehitysmaihin. Samalla tehdään suosituksia poliittisista päätöksistä, joita Suomikin voi ajaa, kriisin hillitsemiseksi ja uusien ehkäisemiseksi.

Kehitysnäkökulmasta tärkeimmät aloitteet ovat puuttuminen veroparatiiseihin sekä markkinoita säätelevän valuutanvaihtoveron käyttöönotto. Toimet toisivat vakautta talouteen ja antaisivat kehitysmaille mahdollisuuden nousta omin avuin köyhyydestä.

Kepan ajankohtaiskatsaukset

Kepan ajankohtaiskatsaukset -sarja tarttuu ajankohtaisiin kehityskysymyksiin. Katsaukset taustoittavat ja antavat uusia näkökulmia julkiseen keskusteluun nousseisiin aiheisiin. Niissä esitetään myös suosituksia poliittisista ratkaisuista köyhyyden vähentämiseksi ja ihmisoikeuksien vahvistamiseksi. Katsaukset käsittelevät muun muassa kehitysyhteistyötä, kansainvälistä kauppapolitiikkaa ja muita globaaleja teemoja.

Katsaukset löytyvät Kepan verkkosivuilta osoitteesta:
www.kepa.fi/ajankohtaiskatsaukset

KEHITYSYHTEISTYÖN
PALVELUKESKUS